Shirinova Shahnoza Pardaboy qizi

Navoiy davlat pedagogika universiteti

Ta’lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim)

1-kurs magistranti

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MATNNI TUSHUNISHNI YAXSHILASHDA QISQA DRAMATIZATSIYA MASHQLARINING SAMARADORLIGI

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matnni tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishda qisqa dramatizatsiya mashqlarining pedagogik samaradorligi tahlil qilinadi. Dramatizatsiya metodining kognitiv, nutqiy, emotsional va ijtimoiy rivojga ta’siri ilmiy-nazariy manbalar hamda amaliy tajriba natijalari asosida yoritiladi. Tadqiqot natijalari dramatizatsiya mashqlarining o‘quvchilarda o‘qishga qiziqish uyg‘otishi, matn mazmunini chuqur anglashga yordam berishi hamda dars jarayonini interfaol tashkil etishda muhim vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: matnni tushunish, dramatizatsiya, boshlang‘ich ta’lim, o‘qish savodxonligi, interfaol metodlar.

Аннотация. В статье анализируется педагогическая эффективность кратких драматизационных упражнений в развитии навыков понимания текста у учащихся начальных классов. На основе теоретических источников и практического опыта раскрывается влияние драматизации на когнитивное, речевое, эмоциональное и социальное развитие школьников. Результаты исследования показывают, что драматизация способствует формированию интереса к чтению, более глубокому пониманию содержания текста и активизации учебного процесса.

Ключевые слова: понимание текста, драматизация, начальное образование, читательская грамотность, интерактивные методы.

Abstract. This article analyzes the pedagogical effectiveness of short dramatization exercises in improving primary school students’ reading comprehension skills. Based on theoretical sources and practical experience, the impact of dramatization on students’ cognitive, linguistic, emotional, and social development is discussed. The findings indicate that dramatization enhances students’ motivation to read, promotes deeper understanding of texts, and supports interactive learning environments.

Keywords: reading comprehension, dramatization, primary education, literacy, interactive methods.

Kirish

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarda o‘qish savodxonligi va matnni tushunish ko‘nikmalarining shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Aynan shu davrda o‘quvchi matnni to‘g‘ri o‘qish, uning mazmunini anglash, asosiy g‘oyani aniqlash, voqealar ketma-ketligini tushunish va xulosa chiqarish kabi muhim kompetensiyalarga ega bo‘lishi lozim. Ammo amaliyotda ko‘plab o‘quvchilar matnni faqat texnik jihatdan o‘qish bilan cheklanib, uning mazmunini chuqur anglashda qiyinchiliklarga duch

kelmoqda.

Zamonaviy ta’lim tizimi o‘quvchini bilimning passiv qabul qiluvchisi emas, balki faol subyekti sifatida shakllantirishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, dars jarayonida interfaol, ijodiy va shaxsga yo‘naltirilgan metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Qisqa dramatizatsiya mashqlari ana shunday samarali metodlardan biri bo‘lib, u o‘quvchini matn bilan faol ishlashga, uni his qilishga, tahlil qilishga va qayta ifodalashga undaydi.

Dramatizatsiya orqali o‘quvchi matndagi voqealar va qahramonlar bilan bevosita muloqotga kirishadi, ularning his-tuyg‘ularini anglaydi, sabab-oqibat munosabatlarini tushunadi hamda matn mazmunini o‘z tajribasi bilan bog‘laydi. Bu esa matnni tushunish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Nazariy asoslar

Matnni tushunish murakkab kognitiv jarayon bo‘lib, u idrok, tafakkur, xotira, nutq va emotsional munosabatning o‘zaro uyg‘unlashuvi orqali amalga oshadi. Psixologlar ta’kidlashicha, o‘quvchi matn mazmunini to‘liq anglash uchun nafaqat so‘zlarni tanishi, balki ularni kontekstda talqin qilishi, voqealar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlashi va umumiy g‘oyani tushunishi zarur.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar ko‘proq harakat, o‘yin, muloqot va tasavvur orqali bilimlarni o‘zlashtiradilar. Shu bois ta’lim jarayonida faqat an’anaviy tushuntirish va savol-javob usullari bilan cheklanib qolish yetarli emas. O‘quvchini faol harakatga undovchi, uning tasavvurini kengaytiruvchi va his-tuyg‘ulariga ta’sir etuvchi metodlardan foydalanish talab etiladi.

Dramatizatsiya – bu o‘quv jarayonida bilimlarni sahnalashtirish, rollar orqali ifodalash va jonlantirishga asoslangan pedagogik metod bo‘lib, u konstruktivistik ta’lim yondashuviga mos keladi. Ushbu metodda o‘quvchi bilimni tayyor holatda qabul qilmaydi, balki uni faol ravishda yaratadi, tajriba asosida anglaydi va mustahkamlaydi.

Pedagogika fanida dramatizatsiyaning ta’limiy ahamiyati quyidagilar bilan izohlanadi:

o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi;

tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi;

emotsional idrok va empatiya tuyg‘usini shakllantiradi;

jamoada ishlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda pedagogik kuzatuv, suhbat, tajriba-sinov ishlari hamda taqqoslash metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot 2–4-sinf o‘quvchilari bilan olib borildi. O‘quvchilar ikki guruhga ajratildi: tajriba guruhi va nazorat guruhi.

Tajriba guruhida o‘qish darslariga tizimli ravishda qisqa dramatizatsiya mashqlari joriy etildi. Nazorat guruhida esa an’anaviy o‘qitish metodlari asosida darslar olib borildi. Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi:

Boshlang‘ich diagnostika bosqichi – o‘quvchilarning matnni tushunish darajasi aniqlab olindi.

Amaliy bosqich – dramatizatsiya mashqlari asosida darslar tashkil etildi.

Yakuniy baholash bosqichi – natijalar qayta o‘lchandi va tahlil qilindi.

Natijalar o‘quvchilarning matnni tushunish darajasi, o‘qishga bo‘lgan munosabati va darsdagi faolligi orqali baholandi.

Qisqa dramatizatsiya mashqlarining turlari

Boshlang‘ich sinf sharoitida quyidagi dramatizatsiya mashqlari samarali hisoblanadi:

1. Rollarga bo‘lib o‘qish.

O‘quvchilar matndagi qahramonlar rolini bo‘lib olib, ifodali o‘qish orqali voqeani jonlantiradilar. Bu mashq nutq ohangini, ifodali o‘qishni va emotsional idrokni rivojlantiradi.

2. Mini-sahnalashtirish.

2–5 daqiqalik kichik sahna ko‘rinishlari orqali matn mazmuni sahnaga chiqariladi. Bu usul o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, jamoada ishlashi va o‘z fikrini erkin ifodalashiga yordam beradi.

3. Mimika va harakat orqali ifodalash.

So‘zsiz dramatizatsiya mashqlari orqali o‘quvchilar qahramonlarning his-tuyg‘ularini mimika va harakatlar yordamida ifodalaydilar. Bu mashq emotsional idrokni va empatiya tuyg‘usini rivojlantiradi.

4. Matn asosida dialog va monolog tuzish.

O‘quvchilar matndan kelib chiqib yangi nutqiy vaziyatlar yaratadilar. Bu mashq mustaqil fikrlash, nutqiy ijodkorlik va mantiqiy izchillikni rivojlantiradi.

5. Muqobil yakun yaratish.

O‘quvchilar hikoyaning boshqa yakunini taklif etib, uni sahnalashtiradilar. Bu mashq tanqidiy fikrlashni, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Dramatizatsiyaning matnni tushunishga ta’siri

Tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, dramatizatsiya mashqlaridan muntazam foydalangan o‘quvchilar:

matn mazmunini chuqurroq va tezroq anglay boshladilar;

voqealar ketma-ketligini aniq belgilashga o‘rgandilar;

qahramonlarning xatti-harakatini tahlil qilishda faolroq bo‘ldilar;

o‘qishga nisbatan ijobiy munosabat shakllantirdilar;

dars jarayonida o‘z fikrini erkin va mantiqiy ifodalashga o‘rgandilar.

Shuningdek, o‘quvchilarning nutq boyligi oshgani, so‘zlashuv madaniyati shakllangani ham kuzatildi.

Dramatizatsiya mashqlari orqali o‘quvchilar matnni faqat o‘qibgina qolmay, uni his qilish, tushunish va baholashga ham o‘rganadilar.

Amaliy misol

3-sinf o‘quvchilari bilan “Halollik – eng oliy fazilat” mavzusidagi matn asosida quyidagi dars modeli qo‘llanildi:

O‘quvchilar bilan halollik tushunchasi haqida suhbat o‘tkazildi.

Matn ifodali o‘qildi va asosiy g‘oya aniqlab olindi.

O‘quvchilar rollarga bo‘linib, qisqa sahna ko‘rinishini ijro etdilar.

Sahna asosida muhokama tashkil etildi: “Qahramon nima qildi?”, “Agar sen uning o‘rnida bo‘lsang nima qilarding?”, “Hikoyadan qanday xulosa chiqarding?”

Natijada o‘quvchilarning matn mazmunini anglash darajasi oshdi, ular voqealarga nisbatan mustaqil munosabat bildira boshladilar hamda o‘z fikrlarini erkin ifodalashga o‘rgandilar.

Muhokama

Olingan natijalar qisqa dramatizatsiya mashqlarining boshlang‘ich ta’lim jarayonida matnni tushunishni rivojlantirishda samarali, moslashuvchan va universal metod ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu metod o‘quvchilarning faolligini oshiradi, dars jarayonini jonlantiradi va ta’limni shaxsga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etishga xizmat qiladi.

Shuningdek, dramatizatsiya mashqlari inklyuziv ta’lim sharoitida ham samarali bo‘lib, turli ehtiyojga ega bo‘lgan o‘quvchilarni dars jarayoniga teng jalb etish imkonini beradi. Bu esa ta’lim jarayonining adolatli va samarali tashkil etilishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Qisqa dramatizatsiya mashqlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matnni tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishda samarali interfaol metod hisoblanadi. U o‘qish savodxonligini oshirish bilan birga o‘quvchilarning nutqiy, emotsional va ijtimoiy rivojiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, dramatizatsiya elementlarini boshlang‘ich ta’lim jarayoniga tizimli joriy etish zamonaviy ta’lim talablariga mos sifatli ta’limni ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.
2. Pearson, P. D., & Duke, N. K. Comprehension instruction in the primary grades.
3. Bekbolayev, J. (2025). PSYCHOLOGICAL PROCESSES IN SHAPING SOCIAL ATTITUDES IN STUDENTS. *International Journal of Artificial Intelligence*, *1*(2), 360-364.
4. Gambrell, L. B. Motivation to read and reading comprehension.
5. Heathcote, D., & Bolton, G. Drama for Learning.
6. O‘zbekiston Respublikasi Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti.